

Spørgekraft, efterglød

– Henrik Pontoppidan og den litterære kanon

ERIK SKYUM-NIELSEN

Gennem nu snart seks årtier har giganten Henrik Pontoppidan været en af mine yndlingsforfattere. Derfor var det en kæmpestor glæde, at han i september 2025 kom med blandt de syv obligatoriske navne i en ny litterær kanon for ungdomsuddannelserne.

For mit eget faglige vedkommende går interessen for kanondannelse og klassiker-kriterier tilbage til første halvdel af 1990'erne, da jeg blev puttet i et 'kanonudvalg' nedsat af daværende undervisningsminister Bertel Haarder. Initiativet dengang udsprang af en generel bekymring for dannelsen i uddannelsen: folkeskolens og gymnasiernes. Senere, under kulturminister Brian Mikkelsen, blev vægten flyttet til national identitetstænkning, afspejlet i hans Kulturkanon med værker fra alle kunstarterne. Hans litterære underudvalg barslede i den forbindelse med en liste på dels 2 x 12 digte (henholdsvis før og efter år 1900) og dels 11 bøger, heraf tre skrevet af kvinder (Leonora Christina, Karen Blixen, Inger Christensen). Siden kom den undervisningsministerille kanon, den, hvor sidstnævnte digter blev fundet for svært til de unge i gymnasiet, og hvor Tove Ditlevsen kun blev fundet værdig til at læses af de små. Og nu er det altså gennem et udvalgsarbejde fra marts til august 2025 lykkedes at opstille en ungdomsuddannelseskanon med rimelig kønsbalance og med en passende kombination af obligatorisk og valgfrit materiale. Henrik Pontoppidan kom med, dog bestemt ikke uden livlig intern debat.

*

Salig Storm P. hævdede som bekendt, at det er svært at spå, især om fremtiden. Men som kritiker og litteraturforsker er det min erfaring, at det også er svært at spå om fortiden, forstået på den måde, at der hele tiden kan dukke gamle forfattere og værker op, som råber på at blive genlæst, omtolket og helst revurderet. Den litterære erindring udgør ikke en statisk størrelse, og vi vælger heldigvis altid forskelligt. En forfatter, som for den ene står som personlig favorit, kan for den anden være en yndlingsaversion. Ikke desto mindre findes der bøger så væsentlige og vigtige, at de fleste af os i hvert fald kan være enige om at være uenige om dem. Dem kalder vi *klassikerne*. Det er dem, man genudgiver,

kommenterer, og diskuterer. Dem, vi hele tiden er i gang med at genlæse, som Hans Hertel i sin tid udtrykte det. Dem, der hele tiden står dér omme bag deres ry og venter på, at vi vender tilbage til dem. Til dén kære kategori hører for mig naturligt Henrik Pontoppidan, om hvem jeg må sige, at han altid kommer mig i møde og hver gang har noget at give mig.

*

Dette bidrag vil forme sig som ét langt forsvar for Pontoppidan, både som personlig favorit og som værdig til fortsat placering i en dansk kanon, dels for befolkningen som helhed og dels for undervisningen i dansk på gymnasie- og universitetsniveau. Samt gerne i folkeskolen, i udvalg eller i form af skønsomme uddrag.

Selv stiftede jeg bekendtskab med vores store Danmarksskildrer og menneskekender allerede i det, som dengang hed realskolen. Vores dansklærer lod os læse ikke kun novellen eller parabelen “Ørneflugt” med dens raffinerede kritiske dialog med H.C. Andersen, men også fortællingen “Knokkelmanden” (*Fra Hytterne*, 1887) om to ludfattige menneskers kamp for en værdig tilværelse. Omtrent ved samme tid blev jeg sekretær og stileoplæser for en svagtseende gymnasielektor i dansk – opvokset i Vorning ved Tjele Langsø og student fra Randers, hvortil Pontoppidans familie flyttede, da drengen var seks – og kom også i den forbindelse omkring særligt egnet læsestof fra mesterens hånd. I min egen gymnasieklasse gennemgik vi hele *Fra Hytterne*, og jeg mindes stadig, hvordan jeg gøs, da jeg nåede til den sidste tekst, “Vandrerens. En Epilog” og passagen, hvor den unge mand fra byen, med optimistisk tro på “Frihedens, Fremskridtets, Humanitetens – Aarhundrede”, træder ind i et ældgammelt, mosgroet bondehus og henne i sengen opdager “en Skikkelse, en graa, hentørret Mumie, der laa med Ansigtet ind mod Væggen og dækket af et slunkent Dynevaar der faldt tæt om et lille bitte Legeme. Et rødt Tørklæde var bundet stramt omkring Hovedet, og oppe under Hagen saaes et Par tynde, voksblege Hænder. / Han traadte forfærdet et Skridt tilbage ... et Lig.” (Citeret efter teksten på Pontoppidan-Selskabets hjemmeside, der bygger på originaludgaven, 1887)

Nej, noget lig er det ikke. Det er gamle Else på 87, som ikke har været af sengen de sidste 12 år. Nu ligger hun og venter på Vorherre, og når hun hører nogen komme ude på vejen, tror hun straks, at det er ham.

Et andet højdepunkt i *Fra Hytterne* var naturligt nok “Naadsensbrød” om den gamle ludfattige kone Stine Bødgers, der i smøgen omme bag gadekæret, fra en af de fire-fem sorte rønner, der som der står “ligger sammenbyltede under Skolebakken”, bliver afhentet af sognefogeden og smidt på en vogn og bragt til herredets store nyopførte fattig- eller arbejdshus, i daglig tale kaldt “Kassen”:

Dette er den folkelige Betegnelse for Herredets store, nyopførte Fattig- eller Arbejdshus, der er hele Egnens Stolthed og Pryd. Nu skal man i Sandhed ogsaa kun vanskeligt kunne tænke sig noget mere fjærnt fra disse gamle, smudsige og stinkende Sogne-Fattiggaarde, hvor man i sin Tid stuvede Folk sammen paa maa og faa og lod dem leve efter Forgodtbefindende.

Helt kongeligt ligger dette paa Toppen af en kratbevoxet Banke ud mod Fjorden – muret i rødt og graat, med Spir paa Gavlene og Majestætens 32 Navnechiffer funklende i Guld paa blaa Grund over Indgangsdøren.

Fremmede, der kommer forbi paa Vejen, vil sikkert ikke anslaa det til mindre end et Ting- og Arresthus, et kgl. Tugthus el.lign.; og mere end én besindig Mand, der træder inden for det jærnbespigrede Plankeværk og betragter de mægtige Trappegange, Varmeapparaterne og de dekorerede Lofter, ryster betænkelig paa Hovedet og ymter om Overdrivelse.

Det skulde da netop være, at han kom op i en af de store Sale, hvor Lemmerne sidder rækkevis paa smaa Halmsæder under Vinduerne og fletter Sivmaatter og binder Kurve – Mændene og Fruentimmerne hver i sin Fløj. Der er altid noget eget uhyggeligt ved Synet af en saadan Forsamling af gamle, livstrætte Mennesker, hvem Tilværelsen intet længere har at byde – især, hvor Livets lange Kummer har sat saa dybe Mærker af Tilintetgjørelse som blandt disse.

Det er de udslidte Kræfter, de forkomne Existenser fra Herredets Hytter og Huler, der samles her inde imellem disse Mure, naar Haanden bliver for svag og Ryggen for kroget 33 til længere at bære Livets Byrde. De sidder nu her, ens i Dragt, med pletfrit Linned, og saa kæmmede og renvaskede, som de næppe nogen Sinde har tænkt at skulle blive det i denne Verden – men tillige saa stille og underlig eftertænsomme, som var virkelig ogsaa allerede Evigheden begyndt for dem her i disse store, højtidelige Rum, hvor Lyset falder ind som med en overjordisk Glans, mens hver mindste Hosten og Harken giver Gjenlyd under de høje Lofter som i en Kirke.

Tavse og andægtige flytter de deres stive, krogede Fingre i det uvante Arbejde, fæster Simen i Halmen, knytter paa og trækker til, Time ud og Time ind med samme mekaniske Regelmæssighed som Uret i dettes evige Perpendikelvandring henne i Krogen – kun nu og da skræmmet op ved Lyden af Inspektørens knirkende Morgensko, naar han nærmer sig op ad Trapperne. Der gaar da et ængsteligt Sæt ned gennem Rækkerne. Og idet hans store Gud-Fader Skikkelse viser sig i Døren, dukker alle de gamle Hoveder dybere ned over Maatterne.”

Det geniale ved denne opvisning i samfundskritik og socialrealisme er teknikken, hvormed Pontoppidan blander administrationsprog med militærprog og religiøst sprog og dermed indirekte får vist, hvordan alle samfundets institutioner har sammensvoret sig imod de fattige i almindelighed og Stine Bødkers i særdeleshed.

*

Som sendelektor ved Islands Universitet i midten af 1970'erne kunne jeg ikke nære mig for at sætte Pontoppidans bondenoveller på vores pensum, og som underviser på Københavns Universitet anvendte jeg både dem og de skarpe skildringer fra provisorietiden i *Skyer* (1890) til at præsentere ham som den kritisk opmærksomme iagttager af sin omtumlede samtid. Størst pædagogisk gavn af forfatterskabet mener jeg dog at have haft med *Det forjættede Land* (1891-95) og *Lykke-Per* (1898-1904), hvor han fejrer triumfer, ikke kun gennem den borende psykologiske analyse af de mandlige hovedfigurer Emanuel Hansted og Per Sidenius, men også ved fortælleteknikken.

Såvel i de to nævnte romanserier som i det tredje storværk, *De Dødes Rige* (1912-16) som i sine 18 såkaldte “Smaa Romaner” rendyrkede Pontoppidan en

fremstillingsform, hvor, for nu at snakke akademisk, 'karakterdiskurs' uden markering blandes med 'fortællerdiskurs'. Det stilistiske fif består i skiftevis at gengive en persons følelser og tanker med vedkommendes egne ord og så rykke ud i arms afstand til ham eller hende og tolke på skikkelsens væsen og styrende motiveringer. Effekten heraf bliver hos læseren en vedvarende tvivl og usikkerhed. Netop som man solidarisk, men bundnaivt har identificeret sig med Emanuel, Per og Torben og taget deres indre illusionsdannelser for gode varer, rykker forfatteren via sin dynamisk bevægelige fortæller tæppet væk under én. Hovedpersonens bevidsthedsdrama afsætter hos læseren en tøven, som kan virke enerverende, men i sidste ende må kaldes opbyggelig, fordi den kan lære én at gennemskue ens egen hang til selvbedrag og drømmeri.

I Pontoppidans samtid og tidlige eftertid talte man i forskningen og kritikken om hans "tvesyn" og mente dermed, berettiget nok, at det tit kunne være svært at få hold på, hvad forfatteren egentlig tænkte selv. I dag, hvor fortælleanalysen eller narratologien har skærpet sine redskaber, kan vi se, at ubestemmeligheden var og stadigvæk er en effekt af læsningen og inden dette en raffineret påvirkningsteknik frembragt af den skrivende.

*

Da den raffinerede revser fyldte firs, udkom på Rasmus Navers Forlag et lille skrift, *Hilsen til Henrik Pontoppidan på 80-Aarsdagen den 24. juli 1937*. Jeg var i mange år ikke opmærksom på denne bog, skrevet af en hyperaktiv forfatter, forlægger og organisator. Men jeg fik den tilsendt af Henning Nielsen, forhenværende sognepræst i Hyllested på Djursland, som jeg engang besøgte i forbindelse med et foredrag i Ebeltoft. Henning havde alle Pontoppidans bøger, og de fleste i flere udgaver.

I sit lille skrift fremhæver Cai M. Woel, selve *oplevelsen af samfundet* hos Henrik Pontoppidan og peger på dens udstrækning, åndeligt og geografisk. Hvor andre prosaister, f.eks. Thorkild Gravlund, Andersen Nexø og Marie Bregendahl, skildrer en specifik egn eller ø uendeligt intimt og differentieret, "har Pontoppidan i sine Værker, store og smaa, givet os et næsten udtømmende Billede af hele Danmark". (*Hilsen til Henrik Pontoppidan*, s. 7) Men overalt kan det mærkes, at det er et menneske fra et bestemt samfundslag, der meddeler sig.

Det mærkes på tre ting: 1) *Det religiøse betydning* og den dermed følgende alvor. 2) Den meget større intimitet og fornemmelse, alle forfatterskabets *embedsmands-skikkelser* har, det være sig præster, dommere, læger eller degne. 3) Og endelig hvad Georg Brandes så genialt betegnede *kærlighedshadet*: "Præstesønnens Angst for det Højtidelige, for det Følelsesbetonede, det Romantiske, for alt det, der bevæger og betyder noget for Menneskene, men som ofte – navnlig af Kirkens Folk – misbruges, eller bare uudholdeliggøres ved idelig Omtale og Brug." (anførte værk, s. 8)

Overalt i Pontoppidans arbejder finder vi, siger Woel, protesten mod idyllen, mod føleriet og den patetiske gebærde. Men hans protest er lige så meget et oprør imod hans eget netop meget følsomme sind. Kærlighedshadet udgør en evig dualisme, der er drivfjederen i hans værker, som hvor han skildrer idyllen blot for at sønderrive den, og de steder, hvor en følelsesbetonet naturbeskrivelse viser sig at være den forførende optakt til en afsløring af den naive betragter. Det er som regel en mandlig drømmer.

Man har, skriver Woel tillige, talt og skrevet meget om Pontoppidans kølighed, om foragten, vreden og harmen. Men det er en overfladisk bedømmelse. Pontoppidan er ganske rigtigt ikke videre sentimental, eller lader i hvert fald ikke sentimentaliteten løbe af med sig. Men til gengæld beretter han heldigvis “uden formelle Abekatterier, paa et jævnt Dansk, der dog altid er meget udtryksfuldt (...) Udtrykket staar prægnant, Tonen forfejles aldrig, og det har det store plastiske Sug i sig, der bærer Skildringen frem i klare, anskuelige Billeder.” (anførte værk, s. 10) Dette får hans fiktive skikkelser til at lyse af liv. Men når forfatteren satte denne evne ind på at spidde illusioner og afsløre løgnen, skyldtes det ikke foragt, vrede eller harme, det udsprang af en fordring om ægthed, et krav til den enkelte om sandhed eller i det mindste om overensstemmelse mellem indre tanke og ydre mellemmenneskelig handling. Intet bød Henrik Pontoppidan mere imod end falskhed i troens, politikens og moralens navn.

Tag blot indledningskapitlet til *Lykke-Per*, passagen om faren, der ved middagsbordet med ét stemmes godmodigt og fortæller sine mange børn små minder fra sine studenterdage i København, fra regenslivet eller fra studenternes “kaade Løjer” med nattevægtene og politi. “Men havde han paa denne Maade faaet Børnene til at le, forsømte han aldrig tilsidst at give sin Fortælling Advars- lens Form og formanende at vende deres Sind og Tanker mod Livets Alvor og Pligtens Bud.” Samme kapitel strejfer også den fromme præsts svorne tilhængere, som hver søndag møder op i kirken og forsamler sig “paa en bestemt Plads umiddelbart under Prækestolen” og vækker forargelse hos andre kirkegængere “ved på en tilskuestillende Maade at synge selv de allerlængste Salmer uden en eneste Gang at se i Salmebogen”. Sådan nogle findes, skulle jeg hilse og sige, også den dag i dag. Det er dem, der kan finde på at ringe til præsten og spørge, om der er barnedåb, efterdi intet er dem så vederstyggeligt som “kirkefremmede” på de øverste bænkerader.

*

Her tror jeg, at det er vigtigt at betone, at Henrik Pontoppidan fra sig selv kendte på den ene side falskheden, på den anden side kravet til den enkelte om sandhed.

Første gang han brød op, var, da han i modsætningen til sine ældre brødre, præsten Morten og lægen Knud, besluttede sig for at blive ingeniør. Anden gang var, da han forlod sin storebrors højskole for at bosætte sig i en fattig egn i Horns Herred. Tredje gang var, da han en sommer i Blokhus forelskede sig i den kvinde,

som blev hans anden kone. Og fjerde, femte og sjette gang var, når han tog fat på endnu et af de store bogprojekter, som blev til *Det forjættede Land*, *Lykke-Per* og *De Dødes Rige*.

*

Forrige år, 2024, gav jeg mig som forberedelse til et foredrag tid til at gennemløbe stort set alle Pontoppidans små romaner lige fra *Ung Elskov* (1885) til *Mands Himmerig* (1927). Blandt disse har flere været udgivet selvstændigt eller i par, men bruger man udgaverne i Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs serie Danske Klassikere, får man dem i hele bundter, ovenikøbet med nøjagtige redegørelser for hans idelige omarbejdelser. I øvrigt et stort tilbud til undervisere, hvis de formår at gøre den flydende, foranderlige tekst til en pædagogisk styrke og lade elever og studerende opleve en fortælling eller roman som plastisk, principielt ufærdig fremfor som en stivnet mastodont.

Cai M. Woel skriver om de små romaner, at han ved læsning af disse altid har “følt baade Styrke og Varme strømme mod mig.” (anførte værk, s. 13) Jeg har det på samme måde. Det er, som om man i dem kommer forfatteren lidt tættere ind på livet. Særligt vil jeg fremhæve illusionsnedbrydningen som effekt af fortælle-teknikken og det konstante, underfundige spil omkring jeg-fortællerens eller fortællerinstansens troværdighed. Nu bliver det her måske lidt akademisk, men man opererer i forskningen med et begreb, som kaldes den implicitte forfatter, og som skelnes fra kød-og-blod-forfatteren. Gode eksempler er Johannes Vig i *Løgneren* og Morten Vinge i “Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog”. Det er dem, vi kalder upålidelige eller uautoriserede jeg-fortællere. Hvordan kan vi vide dét? Det kan vi rent tekstanalytisk ved at spørge, hvorvidt stemmen i teksten har bevidsthedsmæssig opbakning fra værket som helhed, eller det tværtimod er meningen, at vi skal afsløre stemmen som værende uautoriseret? Dette er især tilfældet, når fortælleren af Pontoppidan får tildelt navnet Magister Glob.

Mest interessante bliver dog de små romaner, hvis man åbner blikket for deres ofte skånselsløse kritik af kønsroller og kønspositioner i den patriarkalske kultur. Men lad mig først fremhæve, på hvilken måde de små romaner viser Pontoppidans værdi som samfundsskildrer og klog menneskekender, og hvordan de demonstrerer hans mesterskab som fortæller.

Skulle jeg forsøge at sætte ord på, hvad det egentlig er, Pontoppidan kan som forfatter, vil jeg først stof- og holdningsmæssigt fremhæve følgende:

- *Den stærke sociale indignation, kritikken af magthavere og ideologier*
- *Det solidt erfarede Danmarksbillede, hele samtidsskildringen*
- *Den indgående viden om menneskelige lidenskaber og deres dunkle, tit besynderlige veje*
- *Den gammeldags skikkelsesdannende evne og den med den forbundne gavmilde empati, indlevelsen i en bred vifte af vidt forskellige sind, samt*

- *Den skånselsløse, illusionsløse, kyniske klarhed, det fravær af sentimentalitet, som muligvis kan virke koldt, men bunder i en fordring om sandfærdighed*

Hertil kommer fem andre dimensioner, som i mine øjne kvalificerer Pontoppidan som kunstner, altså formæstetisk betragtet:

- *Den syntaktiske elegance, musikaliteten, sansen for rytme og pause, alt det, som skænker teksten dens særlige tone*
- *Den suveræne fremstillingsmæssige skønhed, mådeholdet i anvendelsen af sammenligninger og metaforer*
- *Den sceniske fornemmelse, det præcise zoom på en enkelt situation*
- *Den dobbeltbundede fremstillingsteknik, altså hvad man før i tiden fejlagtigt kaldte Pontoppidans "tvesyn", samt*
- *Ironiens allestedsnærvær og læserforførende farlighed*

Hvad kan og skal vi læse af Pontoppidan? Novellerne (*Fra Hytterne* og *Skyer*). De tre store romaner. Men også de små romaner, som ofte er blevet forbigået og fortiet. F.eks. *Isbjørnen* og *Nattevagt*, men også bl.a. *Ung Elskov*, *Spøgelse*, *Mimoser*, *Minder*, *Borgmester Hoeck* og *Hustru* samt de korte romaner, der bærer undertitlen "Af Magister Glob's Papirer".

*

Til brug i ungdomsuddannelserne må jeg mene, at specielt *Mimoser* (1886) og *Borgmester Hoeck og Hustru* (1905) kan rumme oversete, hidtil uudnyttede muligheder.

Førstnævnte er historien om en afgang provinsapotekers to døtre og deres mænd. Han, kancelliråd Byberg, flytter efter hustruens død til en friluftsidyl, der imidlertid ligger tæt på to herregårde med rige besiddere, begge ungarke. Kamma bliver gift med godsejeren på "Klosteret", der imidlertid er hende utro med en malkepige, hvorefter hun vender hjem til faderen. Betty gifter sig med Anton Drehling på Gudersløvholm og alt tegner lyst og lykkeligt, indtil han drager til København for at indtage sin plads i Landstinget. Og falder for en gammel flamme – og falder i. Hvorefter Betty og sønnen lille Frits forlader slottet.

Mimoser blev i sin tid Pontoppidans mest omdiskuterede roman: For fremstiller den mænds troløshed eller kvinders troskyldighed? De to søstre skuffes fælt i deres ægteskab med svigefulde, troløse mænd, men de to er måske for en noget dybere betragtning kun de stakkels produkter af en ganske bestemt forløjet kønsopdragelse, som fyldte dem med falske forhåndsforventninger.

Pontoppidans radikalitet viser sig her i hans farlighed: Den moralske konflikt drejer sig om utroskab i ægteskabet og den overbærenhed, som den svegne part – for sin egen eller blot for kærlighedens skyld – måske kunne vise. "Hvis man gemmer sig for livet, løber det én over ende." (Flemming Behrendt i efterskrift til udgaven i serien Danske Klassikere, 1999, s. 455)

Landliv stilles over for byliv, mandligt over for kvindeligt, fortid over for nutid, borgerskab over for aristokrati. Men hvad der til allersidst bliver siddende, er billedet af hjemmet, som hvis kvinderne får magt, gør mændene til kælesyge børn. Kvindernes opvækst har formet sig som en opbevaring i moderhulens beskyttende liv, i hvert fald ifølge Jørgen E. Tiemroth i bogen *Det labyrintiske sind* (1986, s. 73).

“Realismen er ham i Klæderne skaaret, mens Romantikken er ham i Kjødets baaret”, skrev Henrik Pontoppidans mor om *Mimoser*, idet hun spillede på Grundtvig: “I Danmark er jeg født og båret, og dér er alle mine klæder skåret, og dér har fundet min fæstemø, for hende vil jeg leve og dø.” Striden mellem realisten og romantikeren går gennem hele forfatterskabet og kan ses i hans stadige og stødige omarbejdelser af egne tekster og værker.

*

Når *Borgmester Hoeck og Hustru* må kunne have en oplagt chance i gymnasiets danskundervisning, hænger det sammen med tekstens overskuelige persongalleri og skarpt tegnede konflikt. Hovedfigurerne er: den syge hustru i den lille provinsby. Hendes mand borgmesteren. Borgmesterfruens søster, som bor i Tyskland, men nu er på besøg. Og lægen, med hvem borgmesteren har konen fejlagtigt mistænkt for at være ham utro.

Den korte, klare roman er et præcist punktstudie i sygelig jalousi og dens destruktive virkninger. Elementær livsglæde stilles over for en patriarkalsk orden, der får livets friske kilde til at tørre uhjælpeligt ud. Borgmesterfruen er en af disse sommerfugle, der taber deres farver i plumpe mandfolkehænder. En gift frue, som sygner hen og dør, imens hendes succesrige, men følelseskolde og sygeligt skinsyge mand bare går til fest og overlader alle omsorgsforpligtelserne til den forstående læge og hustruens søster.

Sidstnævnte får lov at levere det tætteste, Pontoppidan vistnok kom på en fuldstændig afklædning af patriarkatet. Borgmesteren brokker sig over sin hustrus letsindighed, forfængelighed og behagesyge, men svigerinden ler ubehersket og giver ham følgende svar, her refereret af tekstens fortæller:

“Havde Mændene maaske ikke ogsaa deres Forfængelighed? Gjorde selv de bedste af dem sig ikke ofte baade latterlige og foragtelige i deres Jagt efter at opnaa Udmærkelse og Indflydelse? Og spurgte de deres Koner eller Kærester om Forlov? Det var i Almindelighed endog en meget ringe Del af en Mand, der levnedes den Kvinde, som elskede ham. Naar han ikke desto mindre forlangte at besidde hende helt og udelt, at eje og beherske hende indtil hendes tilfældigste Tanker, hendes flygtigste Drømmerier, saa var dette en Anmasselse, et oprørende Barbari, lige saa raat og umenneskeligt som Middelalderens Fruerbure og Kyskhedsbælter. Den eneste Undskyldning for saadanne Mænd var, at de i deres Lunkenhed ikke havde nogen Anelse om det Væld af Ømhed, en Kvinde kunde besidde, – langt større, end baade Manden selv og en stor Flok Børn var i Stand til at tage imod. Hun vilde ganske simpelt kvæles eller sprænges, dersom hun ikke i hvert Fald ad Fantasiens Vej bortskænkede af sin Overflod.” (*Smaa Romaner 1905-1927*, bd. 1, 2011, s. 52)

Hertil svarer hendes svoger borgmesteren, at efter hendes mening må en luder følgelig være den ideale kvinde. Åh, svarer hun, træt af diskussionen, denne præstemoral, hvor jeg kender den! (s. 53)

Svigerindens irettesættelse er Pontoppidans mest eksplicite kritik af manden som repræsentant for patriarkatet. Han kendte selv kun alt for godt til præstemoralen.

*

I fortsættelse heraf kunne man som litteraturhistoriker vel passende spørge: Hvad er det for en mand, som så indgående forstår kvinders lod i et mandsdomineret samfund? Har vi i tilstrækkelig grad formået at værdsætte Pontoppidans gennemgribende patriarkatskritik? Er der i hans romaner, de små såvel som de tre store, indsigter gemt, som i pædagogisk sammenhæng kan åbne øjnene på både drenge og unge mænd og medvirke til at ruste dem lidt bedre psykisk i forhold til en ny tids piger og kvinder? MeToo eller ej, forfatterskabet myldrer med mænd, der opfører sig som nogle værre kvaj, og kvinder, hvis livskraft bare får lov at tørre sørgeligt ud. Om alt det vil jeg afslutningsvis sige, at det er meget, men slet ikke for meget.

Jeg er undertiden stødt på den forestilling, at man godt kan undvære Henrik Pontoppidan. Og vist er han da ofte et særdeles besværligt bekendtskab, bl.a. fordi han aldrig gjorde noget nemt for sig selv, men blev ved og ved med at stille spørgsmål til samfundet, livet, kærligheden og døden. Han var, som professor Johan de Mylius skrev i 1993, i 50-året for forfatterens død, en oprører og anarkist, radikal i sine stejle krav om sandhed og konsekvens, radikal i sin afvisning af selvgod vane og hykleri, radikal i sin stadige fordring om at spørge ind til tingenes kerne.

*

Jeg spørger mig selv, om vi litterater mon mangler nogle supplerende og korrigerende kriterier for holdbarhed og kvalitet? Jan Kjærstad slog i 2016 i en bemærkelsesværdig kronik i Information til lyd for alternative kritiske parametre som *besynderlighed*, *originalitet* og *indre svagbed*, men fremhævede samtidig værdien af "spørgekraft" og "efterglød", dvs. oplevelsen af, at man bliver ved med at tænke på en bog, selv om man ikke læser i den. Læren af mine egne seneste gensyn med Henrik Pontoppidan må blive, at fremadpegende litterær fornyelse aldrig kan være nok. Hvad han altid kan byde på, er direkte, sandfærdig og troværdig repræsentation af erfaringer fra det levede liv og dermed relevans og personlig gennemslagskraft i og for den enkelte læser.

*

Da den nye ministerielle litteraturkanon for ungdomsuddannelserne blev offentliggjort i september 2025, kunne udvalgets formand Anne-Marie Mai referere resultaterne af en række møder, som var blevet holdt med gymnasieelever. Man havde helt enkelt spurgt dem, hvad de personligt lagde vægt på, når de læste litteratur. Blandt svarene var: Intensitet og mental tilstedeværelse. Oplevelsen af at forsvinde ind i en bog. Det at mærke andre menneskers sårbarhed. Emotional resonans.

Man kunne på denne baggrund måske udbygge listerne ovenfor om Henrik Pontoppidans vigtigste stof- og holdningsmæssige kvaliteter og hans dermed forbundne æstetiske kompetencer. Man kunne med tanke på yngre læsere fremhæve, at han oplevelsesmæssigt byder på

- *Autentisk livserfaring*
- *Store, almene følelser*
- *Spændende fortællinger*
- *Overbærende humor*
- *Suveræn sproglig skønhed*

Når dette er sagt, bør det tilføjes, at mange af hans tekster er lange, og at såvel de små som de store romaner kræver tid og fordybelse. Men dette bliver vel i sidste ende en pædagogisk udfordring for den enkelte underviser. Her består opgaven i at forberede sig grundigt og ved personlig genfortælling lede eleverne frem til de kernekapitler, hvor Pontoppidans fortællekunst brænder igennem og går til hjertet.

ABSTRACT

This article marks the inclusion (in 2025) of Henrik Pontoppidan among the seven required authors in a new Danish canon for secondary education. It takes the form of a personal defense of his body of work as a whole, particularly his early realistic short stories, his three major novels, and his so-called “short novels.” In conclusion, a list is provided of Henrik Pontoppidan’s most important qualities in terms of subject matter and human perspective, along with the aesthetic competencies inextricably linked to them. I offer a suggestion as to why the major characteristics of his prose make them particularly suitable for educational purposes today. The basic premise is that Henrik Pontoppidan’s works exemplify a direct, truthful, and credible representation of real-life experiences, easy to relate to, and find resonance with, by the individual reader.

Erik Skyum-Nielsen, f. 1952, lektor emeritus i dansk litteratur ved Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab ved Københavns Universitet. Siden 1978 litteraturkritiker ved *Dagbladet Information*. Hans seneste udgivelser er "Islands litterære mirakel" (2019) "En særlig del af naturen. Læsninger af 20 danske digte" (2021), "Ud af skyggerne. Kvindernes litteraturkanon" (2023) samt "Kærlighedens befrielsesfront. 70'ernes mere eller mindre glemte poeter" (2025).

Artiklen bygger på fagligt foredrag holdt på Pontoppidan-Selskabets sommermøde i Tisvilde 9.-11. august 2024, på en artikel i *Information* 1. oktober 2024 samt på tre folkelige foredrag holdt i Ryslinge januar, marts og april 2026.

LITTERATURLISTE

- Kjærstad, Jan: "Romankunsten fortjener en bedre kritik". *Information*, 30.1.2016
- Mylius, Johan E. de: "Forord" til Henrik Pontoppidans essays *Enetaler* [1897]. Aschehoug, København 1993
- Pontoppidan, Henrik: *Fra Hytterne. Nye Landsbybilleder*. Gyldendal, København 1887
- Pontoppidan, Henrik: *Lykke-Per* [1898-1904]. Gyldendals Tranebøger, København 1967
- Pontoppidan, Henrik: *Smaa Romaner 1885-1890*. Tekstudgivelse, efterskrift og noter ved Flemming Behrendt. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab / Borgen, København 1999
- Pontoppidan, Henrik: *Smaa Romaner 1905-1927*. Tekstudgivelse, efterskrift og noter ved Flemming Behrendt, bd. 1. Gyldendal / Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København 2011
- Tiemroth, Jørgen E.: *Det labyrintiske sind. Henrik Pontoppidans forfatterskab 1881-1904*. Odense 1986. Odense Universitetsforlag
- Woel, Cai M.: *Hilsen til Henrik Pontoppidan paa 80-Aarsdagen den 24. Juli 1937*. Rasmus Navers Forlag, København 1937.